

KENNISCENTRUM HOOGBEGAAFDHEID

Rapportage kwalitatieve verkenning met betrekking tot de motie Van Meenen en Paul

Rapportage dd. 20-11-2023

Dr. Eleonoor van Gerven

Inhoud

1. Aanleiding voor het onderzoek	3
2. Respondenten.....	3
3. Operationalisatie onderzoeksvraag	3
4. Samenvatting resultaten Perspectief A.....	4
5. Samenvatting resultaten Perspectief B.....	5
7. Samenvatting resultaten perspectief C.....	8
8. Conclusie	9

1. Aanleiding voor het onderzoek

Aanleiding voor het onderzoek vormde de motie Van Meenen en Paul waarin de betrokken politici gevraagd hebben om te onderzoeken of het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als speciaal onderwijs (SO) structurele financiering, expertise, leerlingenvervoer en een dekkend aanbod zou waarborgen (voor het onderwijs aan (hoog) begaafde leerlingen).

2. Respondenten

Om de brede onderliggende vraag te beantwoorden is een beperkt kwalitatief onderzoek gedaan onder verschillende partijen:

SLO; ABC; 4 verschillende samenwerkingsverbanden; Koepel Hoogbegaafdheid; Balans; Ouders en Onderwijs; Peers for Parents; Stichting Hoogbegaafd; Verenigde HB scholen; Stichting Begaafdheidsprofiel scholen; Landelijke Beroepsvereniging Specialisten Begaafdheidsonderwijs (LBSB); ECHA Nederland; Fontys OSO; Windesheim; Stichting Kenniscentrum voor Makkelijk Lerenden.

De verdeling voor de interviews is verlopen op basis van beschikbaarheid van deelnemers ($N=26$).

- Schoolondersteuners/adviseurs
 - 2 interviews (2 personen)
- Samenwerkingsverbanden
 - 4 interviews (6 personen)
- Oudergeledingen
 - 4 interviews (6 personen)
- Verenigde scholen gericht op onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen
 - 3 interviews (4 personen)
- Beroepsverenigingen specialisten (hoog)begaafdheid
 - 2 interviews (5 personen)
- Lerarenopleiders en onderzoekers
 - 2 interviews (3 personen)

3. Operationalisatie onderzoeksvraag

Voor het onderzoek is deze samengestelde vraag opgedeeld in vier deelvragen, namelijk of

1. het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als SO structurele financiering zou waarborgen;
2. het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als SO expertise zou waarborgen;
3. het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als SO leerlingenvervoer zou waarborgen;
4. het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als SO een dekkend aanbod zou waarborgen.

Voorafgaand aan de start van het onderzoek is met de beleidsmedewerkers van het Ministerie van OCW besproken dat de vragen 1 en 3 daar waar het concrete getallen en bedragen betreft beantwoord moeten gaan worden vanuit het Ministerie van OCW. De vragen zijn evenwel voorgelegd aan de respondenten die hebben meegedaan aan het kwalitatieve onderzoek. Geen van de betrokkenen was in staat om aantallen leerlingen te noemen waarvoor zij van mening zijn dat een dergelijke regeling van toepassing zou kunnen zijn.

Met de deelnemers zijn half-open interviews afgenomen van ieder 45 -60 minuten. In de structuur van de gesprekken is ingezet op het beantwoord krijgen van elke deelvraag. Respondenten is steeds gevraagd is om hun antwoord nog weer kritisch te beschouwen. Op die manier werd ruimte geboden voor de deelnemers om hun visie te onderbouwen en te beargumenteren vanuit hun eigen rol als belanghebbenden bij het onderwijs aan begaafde leerlingen.

Deze aanpak heeft geleid tot antwoorden vanuit drie perspectieven.

- A. In de eerste plaats hebben de respondenten de vragen contextloos kunnen beantwoorden.
- B. In de tweede plaats hebben de respondenten vanuit de bredere onderwijskundige en maatschappelijke context de vraag kunnen beantwoorden. Daarbij hebben ze voor-en nadelen en risico's benoemd die zij als direct verbonden beschouwen met de keuze om het voltijdhoogbegaafdenonderwijs aan te merken met het SO.
- C. In de derde plaats hebben ze de ruimte gehad om een uitspraak te doen over de wenselijkheid van het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als SO.

4. Samenvatting resultaten Perspectief A

Onderstaand volgt de beknopte contextloze beantwoording van de onderzoeksvragen zoals deze af te leiden valt uit de gesprekken.

Vraag 1: Zou het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als SO (SO) structurele financiering waarborgen?

Alle respondenten gaven aan dat op het moment dat deze aanmerking als zodanig plaatsvindt, op basis van de normen die nu ook gehanteerd worden voor de toekenning van financiën voor het SO, er eveneens structurele financiering voor het voltijdhoogbegaafdenonderwijs komt. Voor de toekenning van deze middelen gelden dan vergelijkbare voorwaarden voor de toekenning van financiën aan het SO.

Vraag 2: Zou het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als SO expertise waarborgen?

Hierop was het antwoord eensluidend negatief. Expertise wordt niet gewaarborgd door deze gelijkstelling maar moet ontwikkeld worden (zie verder p. 7).

Vraag 3: Zou het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als SO leerlingenvervoer waarborgen?

Het beantwoorden van deze vraag leidde tot een vergelijkbaar antwoord als op vraag een. In principe zou dit zo moeten zijn mits dan wel identieke regels gehanteerd zouden worden. Daar waar het leerlingenvervoer nu voor het SO geregeld is, zou dit ook voor het leerlingenvervoer voor het voltijdsonderwijs tot dezelfde regels en toekenningen moeten leiden.

Echter alle respondenten wezen erop dat naar hun mening voor het SO dit leerlingenvervoer (nog) niet goed geregeld is. Zij hebben er derhalve geen vertrouwen in dat gelijkstelling van voltijdhoogbegaafdenonderwijs aan het SO zou leiden tot een situatie waarin dit leerlingenvervoer voor (hoog)begaafde leerlingen wel goed geregeld zou zijn.

Vraag 4: Zou het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als SO een dekkend aanbod waarborgen?

Bij de beantwoording van deze laatste vraag worstelden de respondenten met voor- en nadelen en risico's van het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als SO waardoor hun antwoord werd beïnvloed. Deze worsteling werd mede veroorzaakt doordat in de motie een definitieprobleem is ingesloten, hoogbegaafdheid is niet afdekkend gedefinieerd (zie verder onderstaande toelichting in paragraaf 5). Tevens zijn in de motie organisatorische relevante factoren buiten beschouwing gelaten.

De respondenten zijn van mening dat alléén een aanmerking van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als SO géén antwoord vormt op het probleem van de hiaten in het passend en dekkend aanbod in het onderwijs aan (hoog) begaafde leerlingen.

5. Samenvatting resultaten Perspectief B

Dit betreft de beantwoording van de onderzoeksvragen vanuit een bredere onderwijskundige en maatschappelijke context. Hierbij benoemde de respondenten voor-en nadelen en risico's die zij als direct verbonden beschouwen met de keuze om het voltijdsonderwijs voor begaafde leerlingen aan te merken met het SO.

Hoewel alle betrokken partijen graag een aanvullende structurele financiering zouden zien voor het onderwijs aan (hoog)begaafde leerlingen ziet men de gelijkschakeling aan SO niet als een uiteindelijke oplossing.

Definiëring van het begrip hoogbegaafdheid

De grootste zorg is gelegen in de definiëring van het begrip (hoog)begaafdheid. Vanuit wetenschappelijk perspectief valt er geen eenduidige definitie te geven van wat als (hoog)begaafd gedefinieerd mag worden. De keuze voor een definitie is in hoge mate arbitrair en hangt af van het paradigma op begaafdheid waarmee naar dit verschijnsel wordt gekeken. In Nederland gaan er daarmee steeds meer stemmen op om niet langer te spreken over (hoog)begaafde leerlingen, maar over leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid. Deze kenmerken kunnen (conform ook binnen de wetenschappelijke kaders wordt gesteld) voor elke leerling tot andere kindkenmerken leiden. Daarbij is het passend antwoord op deze kindkenmerken ook weer voor elke leerling anders. Daarmee is de problematiek rond de definiëring is rechtstreeks verbonden met het opstellen van toelaatbaarheidscriteria zodra het voltijdhoogbegaafdenonderwijs wordt aangemerkt als SO.

Indien om het definitieprobleem op te lossen (hoog)begaafdheid wordt teruggebracht tot een hoge intelligentie ($IQ > 130$) leidt dit tot een zeer eendimensionale invulling van het begrip waarin vigerende wetenschappelijke perspectieven van het concept (hoog)begaafdheid worden genegeerd. Als intelligentie het enige toelaatbaarheids criterium zou worden, dan kan dit volgens de respondenten leiden tot een verschraling van het reeds bestaand aanbod van het onderwijs aan begaafde leerlingen leiden. In de praktijk zouden scholen en samenwerkingsverbanden dan keuzes kunnen maken om het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen buiten de reguliere onderwijssettings te clusteren. Daardoor kan er in het reguliere onderwijs voor leerlingen met vergelijkbare educatieve behoeften (zonder dat zij een vergelijkbare intelligentie hebben) een situatie ontstaan dat daar niet meer aan hun behoefte tegemoet gekomen kan worden omdat het bestaande aanbod dan verplaatst is naar

buiten de reguliere setting. Dit ontlokt een aan de inclusieve gedachte tegengestelde beweging op.

Dilemma's toelaatbaarheidscriteria

Binnen het basisonderwijs bestaat een ondersteuningsroute die gevolgd moet worden voordat de toelaatbaarheid van een leerling voor het SO is aangetoond. Diezelfde route moet, aldus 22 van de respondenten, ook gevolgd worden om de toelaatbaarheid van (hoog)begaafde leerlingen aan te tonen. Dit systeem werkt echter alleen goed als in de reguliere ondersteuningsroute scholen en samenwerkingsverbanden het onderwijs aan (hoog)begaafde leerlingen zo goed op orde hebben dat er aantoonbaar binnen de grenzen van wat maximaal haalbaar is in de lokale, reguliere onderwijspraktijk tegemoet gekomen kan worden aan wat de leerlingen nodig hebben. Daarmee wordt de toegang tot het voltijdhoogbegaafdenonderwijs voorbehouden aan die leerlingen waarvoor andere interventies niet passend zijn gebleken.

Deze 22 respondenten gaan daarbij uit van een piramidevormige gelaagde opbouw van ondersteuning voor leerling en leraar. Hoe hoger het ondersteuningsniveau is, hoe kleiner de groep leerlingen in principe zou moeten zijn voor wie een beroep op deze ondersteuning gedaan moet worden. De ondersteuningspiramide wordt gezien op vijf niveaus:

- *Niveau 1A*: Basiszorg voor alle leerlingen.
- *Niveau 1B*: Basiszorg-plus waarbij de leraar naar eigen professioneel inzicht aanpassingen verzorgd om de aansluiting op educatieve behoeften beter te verzorgen.
- *Niveau 2*: ondersteuning van de leraar door de specialist begaafdheid binnen de school en aanvullend aanbod voor de leerling binnen de eigen school (denk aan peergroep onderwijs).
- *Niveau 3A*: ondersteuning van de leraar (en de specialist begaafdheid binnen de school) door de specialist begaafdheid van buiten de school en aanvullend aanbod voor de leerling binnen de eigen school (denk aan regionaal peergroep onderwijs).
- *Niveau 3B*: Voltijdhoogbegaafdenonderwijs voor die leerlingen waarvoor ondersteuning op de voorgaande vier niveaus onvoldoende of als nog niet passend is gebleken.

Er waren vier respondenten die aangaven deze vooral 'curatieve route' als een groot risico te ervaren voor de doelgroep waarbij zij betrokken zijn. Deze groep respondenten is van mening dat de toelaatbaarheidscriteria niet mogen afhangen van een van wat men een 'wait to fail' perspectief kan noemen. Zij zouden graag vanuit een preventief oogpunt de mogelijkheid gerealiseerd zien om directe toelaatbaarheid van (hoog)begaafde leerlingen voor het voltijdhoogbegaafdenonderwijs mogelijk te maken zonder dat de ondersteuningsniveaus uit de bovenbeschreven piramide eerst benut hoeven te zijn. De betrokken respondenten konden geen definitie geven van wat in dit geval dan de definitie van hoogbegaafdheid zou zijn die dan de toelaatbaarheid zou bepalen. Deze respondenten konden evenmin exact aangeven wie dan de toelaatbaarheid zou moeten bepalen, maar gaven aan dat zij hier een mogelijke rol zagen voor het bevoegd gezag van de individuele scholen voor voltijdhoogbegaafdenonderwijs.

Het regionaal vaststellen van de toelaatbaarheid van leerlingen wordt eveneens als risicofactor gezien. Naastgelegen samenwerkingsverbanden kunnen dan in theorie van elkaar afwijkende criteria voor toelaatbaarheid hanteren. Elk samenwerkingsverband mag naar

eigen inzicht het onderwijs aan begaafde leerlingen inrichten. Elk samenwerkingsverband bepaalt zelf hoe dat wat als passend wordt beschouwd in de eigen organisatie is ingericht. Dit kan betekenen dat een leerling binnen de ene regio niet toelaatbaar zou zijn voor het voltijdhoogbegaafdenonderwijs terwijl dit in de andere regio wel het geval zou zijn. Deze verschillen kunnen volgens de respondenten leiden tot verwarring bij belanghebbenden. Bovendien kunnen deze verschillen ook leiden tot latente conflicten tussen belanghebbenden over wat binnen een school haalbaar moet zijn. Daarmee worden andere contextverschillen die op deze haalbaarheid van invloed zijn buiten beschouwing gelaten. Drie respondenten gaven de suggestie om de toelaatbaarheid landelijk te organiseren of om in elk geval op landelijk niveau een orgaan op te zetten waarbij een second opinion gevraagd zou kunnen worden als toelaatbaarheid op regionaal niveau afgewezen wordt.

Ontbreken expertise

Zonder uitzondering is door de respondenten de expertise ontwikkeling van leraren benoemd als risicofactor. Dit wordt volgens de respondenten door onderstaande factoren veroorzaakt.

De huidige expertise vanuit het SO sluit slechts gedeeltelijk aan op wat mogelijk zou kunnen bijdragen aan kwalitatief hoogwaardig onderwijs aan (hoog)begaafde leerlingen. Gedegen kennis over (hoog)begaafdheid en op wat als passend pedagogisch-didactisch handelen voor deze doelgroep wordt gezien is onvoldoende tot geheel niet aanwezig in het SO.

Het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs als SO kan leiden tot het ongewenst verplaatsen van bestaande expertise. Dat wil zeggen dat expertise over (hoog)begaafdheid en op passend pedagogisch-didactisch handelen voor deze doelgroep vanuit een reguliere context verschuift naar het voltijdhoogbegaafdenonderwijs. Het gevolg is dan dat in de reguliere onderwijs context te weinig noodzakelijke expertise overblijft. In de reguliere context is daarentegen volgens de respondenten te weinig expertise voor wat nodig is voor een voltijdhoogbegaafdenonderwijs context. Pedagogisch-didactische expertise conform het SO die mogelijk kan bijdragen aan passend onderwijs voor de betreffende doelgroep is dan als nog niet gegarandeerd.

Het aanmerken van voltijdhoogbegaafdenonderwijs aan SO vereist dat er ook structurele aandacht komt op de PABO's en de Master-Educational Needs opleidingen om leraren passend (na) te scholen om in het voltijdhoogbegaafdenonderwijs werkzaam te kunnen zijn. De respondenten zien de ontwikkeling van expertise als randvoorwaarde voor succes. Bij de respondenten leeft daarbij de veronderstelling als in de initiële opleidingen meer aandacht voor onderwijs aan leerlingen met kenmerken van begaafdheid zou zijn, de belasting van hogere ondersteuningsniveaus minder hoog zou zijn. Respondenten uiten dan tegelijkertijd wel hun zorg welke consequenties die met zich meebrengt voor de belasting binnen het bestaande curriculum voor de initiële lerarenopleidingen.

Dekkend aanbod niet gegarandeerd

De respondenten gaven aan dat, indien het voltijdhoogbegaafdenonderwijs aangemerkt wordt als SO, dit op generlei wijze een dekkend aanbod garandeert. Daarvoor moet aan een aanvullende voorwaarde worden voldaan namelijk dat alle andere bestaande mogelijkheden om het onderwijs aan (hoog)begaafde leerlingen vorm te geven blijven bestaan en ook gefinancierd kunnen blijven. Indien het aanmerken van het voltijdhoogbegaafdenonderwijs in de plaats gaat komen van alle huidige bestaande constructies wordt juist een beperking van het aanbod ingezet en zullen veel grotere hiaten in het huidige aanbod gaan ontstaan.

Als het voltijdhoogbegaafdenonderwijs wordt aangemerkt als SO zullen er ook in de toekomst hoogbegaafde leerlingen zijn die niet voldoen aan de toelatingscriteria die daarvoor worden geformuleerd. Acht respondenten gaven aan dat voor deze leerlingen een mogelijkheid zou moeten blijven bestaan voor deelname aan voltijdhoogbegaafdenonderwijs groepen die niet als SO zouden worden aangemerkt en waarvoor de financiering dus op gelijke wijze wordt verzorgd als dat nu het geval is. 18 respondenten gaven aan dat zij deze optie niet wenselijk vinden.

7. Samenvatting resultaten perspectief C

Dit betreft de wenselijkheid van de gelijkschakeling van het voltijdsonderwijs aan begaafde leerlingen met het SO.

De grootste zorg met betrekking tot de motie Van Meenen en Paul wordt door alle betrokkenen gezien als dat het voltijdhoogbegaafdenonderwijs aangemerkt zou worden als SO, dit impliceert dat begaafdheid gelijk is aan het hebben van een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking en/of psychische of gedragsproblemen. Alle respondenten geven aan dat dit kan leiden tot een situatie waarbij ouders en kinderen ondersteuning en zorg zouden kunnen gaan vermijden vanwege een negatieve connotatie. Daardoor kunnen op termijn problemen groter worden, zich in meer acute situaties presenteren en moeilijker oplosbaar zijn. Vanuit dat perspectief acht men deze aanmerking ongewenst.

Tegelijkertijd geven alle respondenten aan dat een structurele financiering voor die leerlingen waarvoor in de reguliere onderwijssetting niet aan de educatieve behoeften van de leerlingen voldaan kan worden noodzakelijk is. Respondenten stellen dat scholen op dit moment onvoldoende financiering beschikbaar hebben om juist deze ondersteuning te kunnen bieden.

Respondenten geven aan dat het wenselijk is om in te zetten op een ondersteuningsstructuur waarbij vanuit de educatieve behoeften van de leerling gekeken wordt wat het meest passende onderwijs voor de leerling is, wat er voor die individuele leerling dan georganiseerd zou moeten worden en waar dit dan voor die individuele leerling het beste kan plaatsvinden. Deze volgorde moet antwoord geven op de vraag hoe toelaatbaarheidscriteria geformuleerd moeten worden. Niet de begaafdheid van de leerling als zodanig, maar de individuele educatieve respons op de individuele educatieve behoeften van de leerling moet die toelaatbaarheid gaan bepalen.

Respondenten stellen aan dat de afstemming op deze individuele behoeften van de leerling niet op een landelijk niveau kan plaatsvinden, maar dat hier juist de menselijk maat die gehanteerd kan worden op regionaal niveau zou moeten gelden. (Hoog)begaafde leerlingen zijn een heterogene groep en op een heterogene groep zijn geen homogene oplossingen van toepassing. De samenwerking tussen educatieve partners wordt als cruciaal gezien, zowel met betrekking tot het verkennen van die educatieve behoeften als met betrekking tot het zoeken naar de meest passende onderwijs context met in achtneming van een balans tussen wat maximaal wenselijk en maximaal haalbaar is.

Respondenten geven aan dat het wenselijk is dat de ontwikkeling van expertise wenselijk is om een passend aanbod te kunnen ontwikkelen voor (hoog)begaafde leerlingen. Daarbij verwijzen zij naar het aanbieden van basiskennis in de initiële lerarenopleidingen gelijk aan

de ontwikkeling van basiskennis met betrekking tot overige thema's binnen het domein educatieve behoeften. Vervolgens geven de respondenten aan dat in de voortgaande professionalisering van leraren expertiseontwikkeling met betrekking tot (hoog)begaafdheid gezien wordt als een randvoorwaarde om de piramidevormige ondersteuningsstructuur stevig te kunnen ontwikkelen.

8. Conclusie

Uit het voorgaande valt af te leiden dat aanmerking van het voltijdhoogbegaafdenonderwijs aan het SO door de betrokken partijen vanuit geen enkel perspectief (A, B of C) niet als wenselijk en niet als oplossing wordt gezien. Deze aanmerking zal niet leiden tot een garantie op voldoende expertise, afdoende leerlingen vervoer en een dekkend aanbod.

De bredere maatschappelijke context zoals geschetst in perspectief B laat zien dat de respondenten van mening zijn dat de in de motie opgeworpen vraag niet eenduidig valt te beantwoorden. Slechts een beperkt aantal belanghebbenden geven aan de financiering van het voltijdhoogbegaafdenonderwijs vanuit een preventieve achtergrond nodig te vinden (perspectief C wenselijkheid). In echter de meeste gevallen wordt aangegeven dat juist die preventieve aanpak vanuit de reguliere onderwijscontext en de piramidevormige ondersteuningsstructuur zoals besproken onder perspectief B, geboden moet kunnen gaan worden. Men is van mening dat juist daarop ingezet moet worden voordat bekeken wordt wat mogelijk aan aanvullende maatregelen nodig is.

Respondenten lieten weten dat zij van mening zijn dat, mits de financiering van professionele onderwijskundige initiatieven (zoals het voltijdhoogbegaafdenonderwijs) die nu bestaan voor leerlingen waarvoor (nog) geen passende interventies in het reguliere onderwijs mogelijk zijn in de toekomst structureel uitgebreid wordt, een gelijkstelling van het voltijdhoogbegaafdenonderwijs aan het SO niet als wenselijk en/of noodzakelijk gezien wordt.